

УДК 657: 334.716

JEL Classification: M410

Кубік Валентина, Обнявко Олександр

ЕТИЧНА СКЛАДОВА ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню сутності та особливостей прояву етичної складової облікової політики як важливого інструмента управління підприємством. Акцентовано увагу на тому, що облікова політика не обмежується наказом керівника підприємства, а поширений підхід до облікової політики як до переліку обраної форми обліку, схеми документообігу, певних методів оцінки списаних запасів, нарахування амортизації необоротних активів тощо не є політикою. Обґрунтовано підхід, відповідно до якого облікова політика підприємства представляє собою гнучкий інструментарій інформаційного забезпечення впливу управлінської системи підприємства на керовані економічні об'єкти для досягнення обраних стратегічних, поточних та оперативних цілей. Зазначено, що професійний облік є ефективним за умов дотримання обліковими працівниками норм етичної поведінки, як важливої складової гарантії якості професійної діяльності та високого рівня довіри до персоналу бухгалтерії з боку менеджерів вищої ланки управління. Визначено найпоширеніші прояви проблем дотримання правил професійної етики у «креативному обліку». Запропоновано рекомендації щодо розробки внутрішніх корпоративних етичних кодексів підприємств на основі Кодексу етики професійних бухгалтерів, що демонструють відкритість, прозорість, чіткість та обґрунтованість політики управління щодо необхідності дотримання етичних норм, стандартів однаковості та норм цінності. Зауважено, що за відсутності внутрішніх корпоративних етичних кодексів доцільним є зазначення в обліковій політиці підприємства місії, цілей, стратегії розвитку, пріоритетів діяльності з обов'язковим висвітленням аспектів етичних норм, норм бухгалтерського обліку та правил ділового етикету.

Ключові слова: цілі діяльності підприємства, бухгалтерський облік, облікова політика, професійна етика, етична поведінка бухгалтера, професійне судження бухгалтера, креативний облік, діловий етикет.

Kubik Valentyna, Obniavko Olexandr

ETHICAL COMPONENT OF ACCOUNTING POLICY OF ENTERPRISES

Abstract. The article is devoted to the research of the essence and peculiarities of manifestation of ethical component of accounting policy of the enterprise as an important tool of enterprise management. It is emphasized that the fact that accounting policy is not limited by the order of the head of the enterprise, and the widespread approach to accounting policy as a list of the selected form of accounting, flow chart, certain methods

of valuation of written off inventories, depreciation of fixed assets, etc is not a policy. The approach to accounting policy of the enterprise according to which accounting policy is a flexible tool for informational support of influence of the management system of the enterprise on the managed economic objects for achievement of the selected strategic, current and operational goals has been grounded. It is noted that professional accounting is effective in the conditions of observance by accounting employees of ethical behavior, as an important part of guaranteeing the quality of professional activity and high level of trust in accounting staff by senior management. The most common manifestations of the problems of adherence to the rules of professional ethics in «creative accounting» have been identified. Recommendations for the development of internal corporate codes of business based on the Code of Ethics for Professional Accountants, which demonstrate the openness, transparency, clarity and validity of management policies regarding the need for compliance with ethical, uniformity and value standards have been proposed. It is noted that in the absence of internal corporate codes of ethics it is advisable to indicate in the accounting policy of the company the mission, goals, development strategy, priorities of activities with mandatory coverage of aspects of ethics, accounting rules and rules of business etiquette.

Keywords: goals of enterprise activity, accounting, accounting policy, professional ethics, ethical behavior of accountant, professional judgment of accountant, creative accounting, business etiquette.

Кубик Валентина, Обнявко Александр

ЭТИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ УЧЕТНОЙ ПОЛИТИКИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация. Статья посвящена исследованию сущности и особенностей проявления этической составляющей учетной политики как важного инструмента управления предприятием. Акцентируется внимание на том, что учетная политика не ограничивается приказом руководителя предприятия, а распространенный подход к учетной политике как к перечню избранной формы учета, схемы документооборота, определенных методов оценки списанных запасов, начисления амортизации необоротных активов и т.п. не является политикой. Обоснован подход, согласно которому учетная политика предприятия представляет собой гибкий инструментальный информационного обеспечения влияния управленческой системы предприятия на управляемые экономические объекты для достижения избранных стратегических, текущих и оперативных целей. Отмечено, что профессиональный учет является эффективным при соблюдении учетными работниками норм этического поведения, как важной составляющей гарантии качества профессиональной деятельности и высокого уровня доверия к персоналу бухгалтерии со стороны менеджеров высшего звена управления. Определены наиболее распространенные проявления проблем соблюдения правил профессиональной этики в «креативном учете». Предложены рекомендации по разработке внутренних корпоративных этических кодексов предприятий на основе Кодекса этики профессиональных бухгалтеров, демонстрирующие открытость, прозрачность, четкость и обоснованность политики управления относительно

необходимости соблюдения этических норм, стандартов единообразия и норм ценности. Отмечено, что при отсутствии внутренних корпоративных этических кодексов целесообразным является указание в учетной политике предприятия миссии, целей, стратегии развития, приоритетов деятельности с обязательным освещением аспектов этических норм, норм бухгалтерского учета и правил делового этикета.

Ключевые слова: цели деятельности предприятия, бухгалтерский учет, учетная политика, профессиональная этика, этическое поведение бухгалтера, профессиональное суждение бухгалтера, креативный учет, деловой этикет.

DOI: 10.32680/2409-9260-2019-6-269-84-106

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В сучасних умовах здійснення фінансово-господарської діяльності у кожного підприємства виникають питання щодо якісної організації системи обліку, зокрема, у формуванні облікової політики, оскільки саме якісно побудована облікова політика є важливим інструментом управління підприємством, завдяки якому існує можливість поєднання як державного регулювання облікової системи, так і організації та ведення обліку конкретного суб'єкта господарюванн. Якість формування та реалізації облікової політики значною мірою визначається її етичною складовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких покладений початок вирішенню даної проблеми і на які спирається автор. Питання формування та виконання облікової політики та проблеми, пов'язані з етикою обліковців у цих процесах у своїх працях досліджували такі вчені, як П. П. Баранов, Ф. Ф. Бутинець, Б. І. Валуєв, І. М. Вигівська, О. С. Височан, О. В. Кантаєва, В. А. Кулик, С. Ф. Легенчук, Н. О. Лоханова, І. В. Луцок, І. В. Рузмайкіна, Я. І. Устинова та інші українські та зарубіжні науковці. Етичні аспекти дослідження соціальної відповідальності підприємств розглядалися в роботах Т. В. Іванової, Е. В. Пахучої, М. С. Пономарьової, С. В. Філіппової, В. В. Ярової та інших дослідників. Проте, тематика саме етичних аспектів управління підприємством, зокрема етичної складової облікової політики, вивчена недостатньо і має дискусійний характер.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Враховуючи відсутність спільної позиції науковців при розгляді етичних аспектів облікової політики, вважаємо за доцільне продовжити дослідження значення та ролі

етичної складової формування та реалізації облікової політики, що актуалізується в умовах систематичних змін міжнародної та вітчизняної правової регламентації бухгалтерської справи, процесів європейської інтеграції та уніфікації облікових стандартів, а також розвитком професії бухгалтера в цілому в умовах формування Економіки-4.0. В існуючих дослідженнях недостатньо уваги приділено організаційному механізму впровадження етичної складової в облікову політику підприємств, конкретним заходам з посилення дотримання етичних норм у діяльності бухгалтерів.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження сучасних наукових підходів до сутності та прояву етичної складової облікової політики підприємств, а також розробка рекомендацій з формування професійної етичної поведінки облікових працівників. Для досягнення поставленої мети було використано загальнонаукові методи наукового пізнання: узагальнення, аналізу, синтезу та інші.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Облікова політика є об'єктом дослідження вчених-обліковців, який визиває безліч дискусій щодо її сутності, призначення, напрямків розвитку та застосування.

Особливого розгляду вимагає принциповий підхід до логіки формування облікової політики підприємства.

В літературі справедливо зазначається, що облікова політика організації не тільки регламентує діяльність бухгалтерії, але також прямо або опосередковано стосується діяльності всієї організації в цілому і окремих її підрозділів, зокрема. Крім того, облікова політика є важливим розпорядчим документом, тому приймати рішення при затвердженні положень облікової політики повинен керівник організації, виходячи з попередньої оцінки економічних наслідків того чи іншого вибору і детального розгляду всіх можливих варіантів [1, с. 30].

Можна погодитися з думкою Ф. Ф. Бутинця, що причинами виникнення облікової політики в ринкових умовах є:

- 1) альтернативні варіанти щодо організації і ведення бухгалтерського обліку, передбачені законодавчими документами;
- 2) розширення видів діяльності та організаційно-правових форм суб'єктів господарювання;
- 3) зміна ролі бухгалтера в господарському житті підприємства від простого реєстратора господарських операцій до активного його учасника [2, с. 41].

Таким чином, облікова політика виступає певною моделлю організації управління підприємством, яка може втілюватися в альтернативних варіантах організації і ведення бухгалтерського обліку та реалізується через активну, переважно творчу діяльність облікових працівників.

Особливого розгляду вимагає концептуальний підхід до логіки формування облікової політики підприємства.

Будь-яка політика визначає стратегічні вектори для дій і прийняття рішень в певній сфері людської діяльності. Тому і облікова політика повинна встановлювати принципи загальні орієнтири в організації облікової системи як невідомої частини цілісної системи управління підприємством.

У нормативних документах та більшості досліджень облікова політика трактується як сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для ведення бухгалтерського обліку, складання та подання фінансової звітності.

Але, вважаємо, що таке трактування є спрощеним і фрагментарним, перелік або набір правил обліку та певних облікових методів і процедур, документів, форм обліку тощо в документі «Облікова політика підприємства» свідчить про суто механістичний підхід до розгляду цієї категорії, що практично ігнорує реальні стратегічні, поточні та оперативні цілі та завдання розвитку підприємства. Підтримуємо точку зору Б. І. Валуєва, який зазначає, що ідеологія облікової політики в тому її розумінні, яке вкладається в неї сьогодні, орієнтує дослідників не на пошук нестандартних рішень в області розвитку обліку як функції управління та інформаційної системи, не на виявлення і подолання дійсно актуальних проблемних питань, що мають альтернативні варіанти вирішення, а на впорядкування практики обліку відповідно до існуючих регламентів, які є далеко не завжди обґрунтованими і багато в чому суперечливими [5, с. 143–144].

Варто зазначити, що більш аргументованим є бачення цього питання прибічниками принципового підходу в формуванні облікової політики, що враховує місце, роль та вектори орієнтації обліку в загальній системі управління.

Так, І. В. Рузмайка акцентує увагу на тому, що сучасний підхід до облікової політики як до переліку обраної форми обліку, схеми документообігу, певних методів оцінки списаних запасів, нарахування амортизації необоротних активів тощо, власне політикою не є. Вірно зазначається в літературі, що у своїй сукупності вони практично ніяк

не пов'язані із загальними завданнями розвитку цілісної системи управління підприємством, просто ігнорують її інтереси і цілі. При всьому значенні функції обліку в інформаційному забезпеченні управлінського процесу його «політика» ніяк не вписується в стратегічну програму розвитку системи управління [3].

Валуєв Б. І. та Дроздова О. Г. справедливо зазначають, що є непорозумінням називати таку категорію політикою, оскільки її об'єктом є обмежене коло питань, стосовно котрих існують законодавчо визначені альтернативи (наприклад, метод нарахування амортизації). Ці дослідники переконливо стверджують, що на підприємстві повинна бути вироблена загальна політика функціонування та розвитку системи управління, яку можна назвати як завгодно – плановою, обліковою, контрольною, стратегічною, сутність якої полягає в тому, щоб посилити динамізм і покращити якість функціонування всієї системи управління на основі взаємопроникнення функцій та доцільного інтегрування персоналу різної виробничо-функціональної спеціалізації, щоб посилити синергійний ефект системи. Від того, як підприємство зорієнтує власну систему управління в складній економічній ситуації, котра у більшості випадків, а інколи в головному, визначається структурами зовнішнього середовища, яку лінію її поведінки воно обере, будуть залежати реальні економічні результати [4, с. 58].

Підтримуємо точку зору, що при розробці облікової політики підприємств повинні бути обов'язково враховані стратегічні цілі і завдання економічного розвитку [6, с.16]. Справедливо зазначається, що на підприємстві повинна бути вироблена загальна політика функціонування та розвитку системи управління, котру можна назвати плановою, обліковою, контрольною, стратегічною – без різниці, тому що справа не в назві, а в сутності, яка полягає в тому, щоб посилити динамізм і покращити якість функціонування всієї системи управління на основі взаємопроникнення функцій та доцільного інтегрування персоналу різної виробничо-функціональної спеціалізації, щоб посилити синергійний ефект системи.

Тобто, з такої точки зору облікова політика повинна бути інструментом досягнення загальних цілей функціонування підприємства, створювати дієвий вектор розвитку, в напрямку якого повинні формуватися планова, облікова, фінансова, комунікаційна, цінова та всі інші можливі політики як концептуальні напрями дій в певних сферах управління підприємством.

Облікова політика по суті – це облікова категорія, що має безліч аспектів та підходів (методичний, організаційний, технічний, податковий, управлінський, аналітичний, екологічний тощо), окремі напрями яких і розкривають різні дослідники. Але це не просто документ з наказом керівника підприємства, в якому закріплена сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для ведення бухгалтерського обліку, складання та подання фінансової звітності.

Облікову політику варто оцінювати, передусім, як стратегічну модель організації обліку на підприємстві. Саме як концептуальна модель організації облікової системи облікова політика визначає стратегічний вектор розвитку всіх елементів цієї системи і підпорядковується загальній організації управління підприємством, яка, у свою чергу, системно втілює і реалізує елементи всіх функцій управлінського циклу (планування, власне обліку, контролю, економічного аналізу і регулювання), забезпечуючи інтеграцію, координацію і цілеспрямованість впливу цих функцій на об'єкт управління – економіку підприємства.

З іншого боку, організація обліку надає змогу здійснювати коригування облікової системи під впливом змін зовнішнього та внутрішнього середовища для досягнення стратегічних та інших цілей підприємства. Це обумовлює необхідність здійснювати основний акцент при розробці облікової політики на чіткому встановленні стратегічних, поточних і оперативних цілей і завдань розвитку підприємства, а також на вивченні реальних характеристик і особливостей об'єкта управління (особливостей організаційної структури управління, структури виробництва, технологічного процесу, внутрішньовиробничих зв'язків і відносин тощо) і використанні отриманих знань для підвищення ефективності управління керованим об'єктом.

На облікову політику як, з одного боку, прогностичну, а, з іншого боку, діючу модель управління економікою підприємства, впливають як керуюча система (через цілепокладання і постановку завдань управління об'єктом), так і сам об'єкт управління (через зміну своїх властивостей, характеристик, складу тощо). Через інструмент коригувань відбувається розробка варіантів змін облікової політики для пошуку найбільш оптимального з них, що дозволяє посилити цілеспрямованість управлінського процесу і підвищити ефективність управління економікою підприємства.

Варто зазначити, що будь-які управлінські рішення, у тому числі у сфері бухгалтерського обліку, реалізуються тільки через діяльність працівників. Саме обліковий персонал втілює принципи, інструменти та процедури обраної облікової політики і від вибору рішень обліковців безпосередньо залежить як економічна успішність підприємства внаслідок чіткого забезпечення управління необхідною інформацією, так і можливі проблеми і труднощі у випадку недотримання вимог законодавства, стандартів обліку, податкового кодексу, відомчих інструкцій тощо. Кантаєва О.В., аналізуючи підходи до професійної діяльності бухгалтерів, зазначає: «К. Т. Девіне звернув увагу на те, що обліковий процес – це поведінка бухгалтерів у різних службових ситуаціях» [7, с. 216].

Зростання ролі людини в управлінському процесі обумовило посилення уваги до вибору його рішень під впливом різних факторів, появу досліджень у сфері так званої поведінкової (біхевіористської) економіки, що, як зазначається в літературі, є однією з найбільш вагомих подій економічної науки останніх десятиліть та справедливою вважається поява нової галузі наукових досліджень, яка отримала назву поведінкової (біхевіористської) економіки (Behavioral Economics) [8, с. 146].

Вчені виділяють три основні напрямки поведінкової економіки [8, с. 147]:

- евристика – люди найчастіше приймають рішення ґрунтуючись на творчому, неусвідомленому мисленні, яке не завжди є логічно правильним.

- фрейм – люди використовують смислові рамки для розуміння і дії в тих чи інших подіях.

- ринкова неефективність – помилки прийняття рішень на ринку, які призводять до різних ринкових аномалій, в тому числі невірною встановлення цін, неефективного розподілу ресурсів.

З'явилися подібні дослідження і відносно бухгалтерської діяльності. Так, О. С. Височан та І. В. Луцюк стверджують, що біхевіоризм в обліку є очевидним продовженням успішної імплементації теорії психології для вирішення окремих економічних завдань, яка розпочалася на початку минулого століття. Облік із погляду біхевіоризму розглядається як соціальна наука зі складною мережею суб'єктно-об'єктних суспільних зв'язків і відносин, які важко пояснити строгими логічними міркуваннями та які не характеризуються точними кількісними закономірностями [9, с. 119].

В літературі виділяють такі базові допущення, на яких базується біхевіористична (поведінкова) теорія бухгалтерського обліку [9, с. 121]:

1. Бухгалтерський облік є результатом пізнавального процесу в свідомості бухгалтера, який на основі зовнішніх даних із використанням певних шаблонів формує інформацію, необхідну користувачам. Відповідно, важливим аспектом прийняття рішень є професійне судження бухгалтера, яке, однак, знаходиться під впливом внутрішніх психологічних факторів особи.

2. Дії бухгалтера в процесі прийняття рішень, а також особи, яка приймає рішення на основі облікової інформації, знаходяться під впливом мотиваційно-потребнісних факторів. Потреби спонукають до дії і викликають мотивацію, що формує лінію поведінки, яка, у свою чергу, забезпечує їх задоволення. Підвищення ефективності роботи бухгалтера шляхом створення умов для забезпечення.

3. Поведінка бухгалтера як частини соціуму знаходиться під впливом інших членів соціуму; бухгалтерський облік повинен мати соціальну орієнтацію. Соціальні відносини, комунікація і конфлікти, які неминуче виникають у процесі взаємодії, є основними елементами дослідження біхевіористичного обліку.

Остання думка з наведеного переліку концентрує увагу на соціально-етичних особливостях роботи бухгалтерів при реалізації облікової політики. І важливим аспектом в дослідженні діяльності обліковців з точки зору біхевіористичних поглядів є саме дотримання ними етичних норм при здійсненні професійної діяльності.

У порівнянні з представниками інших професій для бухгалтерів поняття «професійної етики» є особливо важливим. Норми професійної етики визначають завдання бухгалтерської професії, які допомагають в досягненні максимального рівня ефективності і, звичайно, в задоволенні вимог інтересів суспільства, країни [10, с. 5].

В літературі зазначається, що регулювання в бухгалтерській професії не може бути ефективним, якщо не включає регулювання етичної поведінки. Етична поведінка професійного бухгалтера і є остаточною гарантією гарного обслуговування і високої якості послуг [11, с. 9].

Окремі автори підкреслюють, що етика при досягнутому рівні складності та вазі нематеріальних чинників економічного і будь-якого іншого розвитку стала фундаментально значущим «активом» і саме низькоетичність – першопричина управлінської

неефективності – зараз оформлюється як концентрат факторів слабкої конкурентоспроможності [12].

Оскільки будь-яка професійна етика формується на основі характерних обов'язків і завдань професії, на тих ситуаціях, в яких можуть потрапити люди в процесі виконання цих завдань, то головною соціальною функцією професійної етики, у тому числі і бухгалтерської, є сприяння успішному вирішенню завдань професії. Професійна етика також відіграє роль посередника, що поєднує інтереси суспільства і професійних груп населення. Інтереси суспільства виступають в професійній етиці у формі повинності, вимоги, обов'язку виконання суспільних завдань, досягнення ідеалів [13].

Міжнародна федерація бухгалтерів (МФБ) розробила міжнародний Кодекс етики бухгалтерів, в якому сформульовані основні фундаментальні принципи етики професійного бухгалтера та аудитора [14]. Зокрема, цими принципами є [15, с. 238]:

а) чесність. Професійний бухгалтер повинен бути відвертим та чесним при наданні професійних послуг;

б) об'єктивність. Професійному бухгалтеру необхідно бути справедливим і не дозволяти собі необ'єктивності або упередженості, конфлікту інтересів та впливу інших осіб, які шкодитимуть його об'єктивності;

в) професійна компетентність та належна ретельність. Професійний бухгалтер має надавати професійні послуги з належною ретельністю, компетентністю та старанністю; він зобов'язаний постійно підтримувати високий рівень своїх професійних знань і вмінь, щоб забезпечити отримання клієнтом чи роботодавцем переваг професійних послуг, наданих компетентною особою, яка спирається на сучасні тенденції у практиці, законодавстві та методах роботи;

г) конфіденційність. Професійний бухгалтер повинен зберігати конфіденційність інформації, одержаної в процесі надання професійних послуг, і не повинен використовувати чи розголошувати таку інформацію без належних та визначених повноважень, окрім випадків, коли є юридичне чи професійне право або обов'язок розкривати цю інформацію;

д) професійна поведінка. Професійний бухгалтер повинен діяти так, щоб це відповідало добрій репутації професії, і утримуватися від будь-якої поведінки, яка могла б дискредитувати професію. Обов'язок утримуватися від будь-якої поведінки, яка могла б дискредитувати професію, передбачає відповідальність професійного бухгалтера перед

клієнтами, третіми сторонами, іншими бухгалтерами, працівниками, роботодавцями та громадськістю в цілому;

е) технічні стандарти. Професійний бухгалтер повинен надавати професійні послуги згідно з відповідними технічними і професійними стандартами. Професійні бухгалтери зобов'язані ретельно і кваліфіковано виконувати інструкції клієнта або роботодавця тією мірою, якою вони сумісні з вимогами чесності, об'єктивності, а у випадку професійних бухгалтерів-практиків – незалежності.

Найбільш поширеними проявами проблеми дотримання норм професійної етики є два взаємопов'язані напрямки: формування професійного судження та дотримання етичних норм у так званому «креативному обліку».

На думку Я. В. Соколова і Т. О. Терентьевої, професійне судження – це думка, що добросовісно висловлена професійним бухгалтером про господарську ситуацію, яка є корисною як для її опису, так і для прийняття дієвих управлінських рішень [16].

З точки зору А. Р. Губайдулліної, таке судження – це обгрунтована думка професійного бухгалтера, висловлена в умовах невизначеності при кваліфікації, вартісному вимірі, класифікації та оцінці значущості фактів господарського життя для цілей бухгалтерської звітності, на підставі доступної на даний момент часу повної, достовірної та об'єктивної інформації, а також особливості функціонування господарюючого суб'єкта [17].

На думку С. О. Рассказової-Николаєвої, професійне бухгалтерське судження – це здатність приймати рішення при виникненні різного роду проблем, за яке бухгалтер згодом повинен нести відповідальність [18, с. 44].

Баранов П. П. акцентує увагу на тому, що практично всі наступні за реєстрацією фактів господарського життя процедури бухгалтерського обліку мають суб'єктивний характер та реалізуються через призму суб'єктивного професійного сприйняття бухгалтера [19, с. 18].

Таким чином, поки немає спільного підходу до трактування поняття професійного бухгалтерського судження, в літературі підкреслюються окремі аспекти проблеми, але всі автори наголошують на природній ролі людини-бухгалтера в цьому процесі. Зрозуміло, що бухгалтерське судження формується під впливом різноманітних чинників – особистості бухгалтера, його кваліфікації, досвіду роботи, політичних, економічних, психологічних, релігійних і багатьох інших факторів, у тому числі етичних. Саме етичні норми визначають думки

та дії бухгалтера щодо достовірності ведення обліку та складання різних видів звітності, відношення облікового працівника до можливості зумисного викривлення облікової інформації, а нехтування професійною етикою – до ігнорування загальноприйнятих професійних етичних принципів і свідомого маніпулювання обліковими даними.

Ще одним із проблемних питань останнього часу в системі бухгалтерського обліку, пов'язаним з етикою обліковців, є питання про допустимість існування і використання так званого «креативного обліку», щодо сутності та права існування якого в Україні та за кордоном відбуваються гострі дискусії.

Так, М. В. Кудинська зазначає, що певне коло аналітиків та експертів з питань складання звітності вважає, що креативний облік є шляхом здійснення бухгалтерських махінацій, тобто є інструментарієм менеджменту щодо викривлення об'єктивної картини фінансового стану суб'єкта господарювання, а більшість обліковців-теоретиків вважає креативний облік можливістю вуалізації даних фінансової звітності, зокрема, найчастіше для інвесторів [20, с. 897].

Баранов П. П. на підставі аналізу визначень і трактувань креативного обліку, наведених різними дослідниками, пропонує встановити низку стійких характеристик креативного обліку [19, с. 18]:

- по-перше, «живильним середовищем» для розвитку креативного обліку є прогалини і суперечності, а також варіативні й неоднозначні норми, що містяться в бухгалтерських регулятивах, що провокують формування професійного судження бухгалтера;

- по-друге, креативний облік породжується вольовим актом менеджменту або облікових працівників організації;

- по-третє, креативний облік передбачає аналітичну підготовку маніпуляції обліковими даними і звітними показниками;

- по-четверте, як загальний методологічний підхід, так і конкретні процедури, і методики маніпулювання даними в контексті креативного обліку орієнтовані на переваги менеджменту щодо створення бажаного фінансового образу компанії в сприйнятті ключових стейкхолдерів – найбільш впливових користувачів її бухгалтерської фінансової звітності;

- по-п'яте, нерідко креативний облік використовується як інструмент згладжування нехарактерних для компанії девіацій фінансових показників, спрямованого на запобігання «різких рухів» і панічних реакцій стейкхолдерів.

Легенчук С. Ф. вважає, що бухгалтерський облік може бути віднесений до прикладних мистецтв, використовуючи утилітарний

підхід до класифікації мистецтв. Однак, на його думку, в цілому бухгалтерський облік не може бути креативним, оскільки значною мірою регламентується за допомогою чітких правил. Повна креативність обліку означала б можливість порушення законодавчо встановлених правил ведення обліку. Тому в цілому бухгалтерський облік може бути креативним або творчим лише тоді, коли він ведеться як в межах, так і з порушенням встановлених законодавчих норм та принципів обліку [21, с. 97].

На підставі аналізу досліджень зарубіжних вчених С. Ф. Легенчук пропонує поділити креативний облік на два види: умовно-креативний облік (коли облікова політика реалізується в межах законодавства та принципів обліку і здійснюється маніпулювання показниками звітності) та агресивний облік (коли облікова політика здійснюється з порушенням принципів обліку та законодавства, ведення обліку орієнтоване на умисне порушення законодавчих норм та принципів обліку, відбувається вуалювання або фальсифікація звітності) [21, с. 97, 99].

Олійник С. О. вважає, що можуть мати право на існування поняття «креативні методи» бухгалтерського обліку в рамках законодавства, але ніяк не «креативний облік» [22].

Устинова Я. І. вказує, що на перший план при оцінці креативного обліку виходять не власне облікові прийоми і обумовлені ними відхилення показників звітності від тих, які були б отримані відповідно до облікових стандартів (тим більше, що і факт відповідності, і його кінцевий результат є дискусійним питанням), але наміри, які стоять за його застосуванням. Ключовим, на її думку, стає питання професійної етики, яке, по суті, і відокремлює креативний облік від шахрайства. Іншими словами, етичні норми як елемент професійного судження бухгалтера задають ракурс для розвитку і реалізації позитивних, суспільно прийнятних аспектів креативного обліку [23, с. 503].

В літературі зазначається, що в умовах, коли первинна документація практично в повному обсязі формується на підприємствах і допуск зовнішніх користувачів під приводом збереження комерційної таємниці в більшості випадків неможливий, господарюючі одиниці мають широкі можливості маніпулювати процесами узагальнення первинної інформації, а отже, отримувати для себе найбільш вигідні дані [24, с. 12], що визначає посилення акцентів на дотриманні професійної етики бухгалтерів. Вірною є думка про те, що вади, які властиві суспільству, властиві і його представникам, і

якщо немає внутрішнього фільтру (релігійно-морального, ідейно-морального, патріотичного, вузьконаціонального), то прищепити почуття обов'язку і служіння практично неможливо [24, с. 16].

Також в літературі підкреслюється, що магістральний напрям еволюції культури ведення бізнесу визначається сьогодні гранично ясно: від свободи будь-якого вчинку і безвідповідальності – до свободи ділової творчості, осяяного ідеалами соціальної і духовної відповідальності [12]. Чим більше облік набуватиме ознак складно структурованої системи зі значною кількістю неформальних елементів та зв'язків, а бухгалтери ставатимуть безпосередніми учасниками процесу прийняття рішень, тим затребуванішими будуть дослідження, присвячені розвитку поведінкового обліку [9, с. 121].

Таким чином, і в питанні сутності та можливостей креативного обліку, його регулювання та обмеження етичними нормами у науковців немає спільного підходу.

Вважаємо, що професійний облік не може бути ефективним, якщо облікові працівники не дотримуються норм етичної поведінки, що є важливою гарантією якості професійної діяльності та високого рівня довіри до персоналу бухгалтерії з боку менеджерів вищої управлінської ланки. Не може добросесний обліковий працівник не відноситись зважено та відповідально до виконання службових обов'язків без сприйняття реалій господарського життя через фільтр загальної та професійної етики. Так само, прояви творчого, креативного підходу в обліку мають обмежуватися вимогами етичних норм та соціальної відповідальності обліковців, що повинно унеможливити свідоме перекривлення та маніпулювання обліковими даними та фальсифікацію звітності. Нажаль, досі зустрічаються випадки суттєвого зниження рівня дотримання етичних норм менеджментом підприємств та бухгалтерами (під тиском неправомірних вимог керівництва, в умовах корупції тощо), що орієнтує на посилення системної роботи з недопущення таких фактів.

Безумовно, імплементувати вимоги професійної етики до облікової політики як стратегічної облікової моделі, що здатна гнучко реагувати на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства, достатньо складно і це питання потребує серйозних багатоаспектних досліджень. Проте робити це необхідно, адже саме роль особистості в професійній діяльності буде невпинно зростати. І процеси автоматизації обліку та усунення ручної праці, втілення диспетчеризації, технологій Big Data, блокчейну тощо лише підсилять важливість та вагомість прийняття професійних рішень саме людиною-

бухгалтером, такі рішення все більше і більше будуть приймати характер стратегічних та безпосередньо впливати на результати діяльності підприємства.

Поки що дотримання моральних норм обумовлено лише впливом суспільства, традиціями, металністю етнічних груп, релігійними переконаннями людей тощо, цей процес доволі складно формалізувати й втілити в конкретні організаційні заходи. Головним підходом з посилення етичної складової облікової політики (та всіх інших можливих політик в управлінні підприємствами) є врахування двох основних передумов: з одного боку, орієнтація на досягнення головних стратегічних цілей підприємства, з іншого боку – спрямування на дотримання вимог найважливішого універсального етичного принципу, що має поширення в медицині, біоетиці та інших науках – «Не нашкодь» (тобто, уникнення ситуацій з можливістю нанести шкоду діловій репутації підприємства, репутації професії бухгалтера, зовнішній і внутрішній комунікативній політиці підприємства, фінансовому становищу підприємства (через створення умов для застосування санкцій за порушення законодавства, професійних стандартів, ділових угод) тощо.

Вважаємо, що можна заропонувати такі першочергові заходи для посилення етичної складової роботи облікових працівників [25, с. 76]:

- рекомендувати підприємствам розробляти внутрішньо-корпоративні кодекси етики на основі Кодексу етики професійних бухгалтерів, розробленого МФБ, які б демонстрували відкритість, прозорість, зрозумілість та обґрунтованість політики керівництва щодо необхідності дотримання етичних стандартів і норм та створювали середовище для максимальної обізнаності всіх співробітників з етичними цінностями та нормами, що діють у підприємстві. Такі кодекси повинні стати частиною облікової політики підприємств і бути інструментом як попередження проявів недотримання професійної етики, так і запорукою створення умов для творчої, ініціативної діяльності облікових працівників;

- за відсутності внутрішньокорпоративних кодексів етики (як тимчасовий захід) – зазначати в обліковій політиці місію підприємства, його цілі, стратегію розвитку, пріоритети діяльності, обов'язково виділяючи при цьому аспекти дії етичних стандартів для декларування та пропагування корпоративних етичних норм;

- в обліковій політиці підприємств чітко визначити критерії прийняття на роботу та кар'єрного росту облікових працівників, основні відомості про їх посадові обов'язки, права та зобов'язання,

наслідки прийняття рішень, що порушують внутрішньокорпоративні кодекси етики, прописати основні елементи механізму розв'язання етичних колізій при веденні обліку та складанні звітності, зазначити механізм надання можливих консультацій з етичних питань з боку вищого керівництва підприємств, юристів, внутрішніх аудиторів та інших фахівців;

- в обліковій політиці підприємств передбачити певні процедури документації та відображення облікових операцій і складання звітності з метою контролю дотримання етичних стандартів та норм і попередження можливих зловживань;

- заохочувати формування в колективах підприємств здорового морального клімату та пропагувати корпоративні етичні норми, формувати систему всебічного розвитку та навчання персоналу підприємства, створити систему матеріального стимулювання та відповідальності за дотримання етичних цінностей та норм серед співробітників підприємства, у тому числі облікових працівників.

Крім того, необхідно підвищити рівень етичної освіти при підготовці облікових працівників. ЗВО повинні готувати фахівців, здатних на основі обробки об'єктивної та достовірної бухгалтерської інформації формулювати професійне судження бухгалтера в умовах певної інформаційної невизначеності, застосовувати креативний підхід до розв'язання практичних завдань у межах діючих нормативних актів та етичних норм.

Підтримуємо також думку, що при підготовці фахівців-обліковців важливо навчати ділового етикету. В літературі підкреслюється, що, в сучасному цивілізованому світі діловий етикет вважається економічною категорією. Більшість процвітаючих компаній, формуючи свій фірмовий стиль, зробили ставку на бездоганні манери співробітників і таким чином створили собі конкурентну перевагу, що вигідно відрізняє їх від конкурентів [13].

В сучасних умовах формування глобального інформаційно-мережевого середовища важливо дотримуватися професійної корпоративної етики та ділового етикету у спілкуванні через комп'ютерні мережі з зовнішніми та внутрішніми користувачами, а також при використанні корпоративних інформаційних ресурсів та масивів зовнішньої інформації.

Доцільно постійно вивчати та використовувати досвід інших країн для посилення етичних складових вітчизняної системи бухгалтерського обліку. Зокрема, для України перспективним є вивчення практики ісламського бухгалтерського обліку, соціальна

спрямованість якого, перш за все, знаходить відображення в таких бухгалтерських принципах, як соціальна відповідальність, підзвітність і повне розкриття інформації [26, с. 97].

Безумовно, складовою етики бухгалтерських працівників, як і будь-яких інших, є дотримання норм екологічної етики та слідування таким принципам, як повага до усіх форм життя, підтримка біорізноманітності життя, підтримка сталості біосфери, принцип загальної спадщини природних ресурсів, урахування прав майбутніх поколінь тощо [27, с. 62].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розробок за даним напрямом. Таким чином, для подальшого розвитку системи бухгалтерського обліку важливим є дослідження самої сутності категорії «Облікова політика», що дозволить коректно оцінити призначення та роль усіх її складових. Перспективним вважаємо підхід, згідно з яким облікова політика повинна вважатися концептуальною моделлю організації облікової системи, що визначає стратегічний вектор розвитку всіх елементів цієї системи і обов'язково підпорядковує їх загальній організації управління підприємством. Саме з такої позиції варто розглядати всі аспекти облікової політики – методичний, організаційний, технічний, податковий, управлінський, аналітичний, екологічний, та інші, у тому числі етичний.

Важливим аспектом досліджень розвитку системи бухгалтерського обліку є вплив на неї облікового персоналу, у тому числі за рахунок дотримання або недотримання етичних норм. Тому облікова політика як концептуальна модель організації облікової системи повинна мати певну спрямованість та інструменти, які орієнтують обліковців до професійної добросовісності, сумлінності, соціальної відповідальності та одночасно створюють умови для ділової творчості в рішенні нестандартних проблем з обов'язковим дотриманням законодавства та вимог облікових стандартів.

Подальшого наукового обґрунтування потребує розробка конкретних заходів з реалізації загальних та професійних етичних норм обліковими працівниками при формуванні професійного судження, в творчому підході до нестандартних питань, тобто в реальному процесі здійснення управлінської політики підприємства в сфері обліку. Для посилення етичної складової роботи облікових працівників рекомендується розробити та закріпити в обліковій політиці комплекс заходів, спрямованих на розвиток корпоративної етики, що буде одним з дієвих напрямків досягнення стратегічних цілей підприємств за рахунок реалізації найкращих якостей бухгалтерів: професійної

добросовісності, сумлінності, соціальної відповідальності та ділової творчості.

Література

1. Акатъева М. Д. Необходимые умения главного бухгалтера: организационные и расчетные аспекты. *Бухгалтерский учет в издательстве и полиграфии*. 2017. № 3. С. 29–37.

2. Бутинець Ф. Ф., Войналович О. П. *Організація бухгалтерського обліку*. Житомир: Рута, 2009. 528 с.

3. Рузмайкіна І.В. Облікова політика як складова загальної стратегії управління підприємством. *Економіст*. 2010. № 5 (283). С. 36–41.

4. Валуев Б., Дроздова Е. Учетная политика предприятия: спорность исходной концепции. *Економіст*. № 7. 2012. С. 58–62.

5. Валуев Б. И. *Система хозяйственного учета в промышленности: вопросы теории и методологии*: монографія. Одесса: Пальмира, 2012. 216 с.

6. Лоханова Н. О. Облікова політика як інструмент управління економічною безпекою компанії. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 11. С. 12–13.

7. Кантасва О. В. Історичні аспекти і сучасні підходи до розгляду значення креативного обліку в Міжнародних стандартах фінансової звітності. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2013. № 3 (18). С. 215–221.

8. Сочинська-Сибірцева І. М. Поведінкові аспекти управлінських рішень. *Наука, освіта, суспільство: реалії, виклики, перспективи*: зб. наук. праць. С. 146–148. URL: <http://jnos.donnu.edu.ua/article/download/6533/6565> (дата звернення: 03.05.2019).

9. Височан О. С., Луцок І. В. Перспективи відродження біхевіористичних поглядів на розвиток обліку в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 24. Ч. 2. С. 118–122.

10. Балашова Е. А. Этическое поведение бухгалтера – основа профессионального сознания. *Сибирский торгово-экономический журнал*. 2016. № 3 (24). С. 1–7.

11. Бычкова С. М., Итыгилова Е. Ю. *Этика профессионального бухгалтера*: учеб. пособ. по Программе подготовки и аттестации профессиональных бухгалтеров / Под ред. С. М. Бычковой. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: БИНФА, 2011. 160 с.

12. Агеев А. Творчество, озаренное идеалами. URL: <http://www.odnako.org/magazine/material/tvorchestvo-ozarennoe-idealami> (дата обращения: 07.05.2019).

13. Гордова Э. Е. Экономическая этика: прикладной и профессиональный характер. *Современные исследования социальных проблем*. 2012. № 1 (09). URL: www.sisp.nkras.ru (дата обращения: 14.05.2019).

14. *Міжнародний кодекс етики професійних бухгалтерів*. URL: <https://www.pabu.com.ua/ua/mediacentr-3/profesiini-novyny/1199-novyi-kodeks-etyky-profesiinykh-bukhhalteriv-nabuv-chynnosti> (дата звернення: 22.05.2019).

15. Петренко Н. І., Столяренко О. М. Соціально-психологічні аспекти бухгалтерської професії як один із факторів впливу на реалізацію принципу безперервності. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 9. Ч. 5. С. 236–239.

16. Соколов Я. В., Терентьева Т. О. Профессиональное суждение бухгалтера : итоги минувшего века. *Бухгалтерский учет*. 2001. № 12. С. 53–57.

17. Губайдуллина А. Р. Принципы учета, определяющие применение профессионального суждения бухгалтера в условиях перехода к Международным стандартам финансовой отчетности. *Международный бухгалтерский учет*. 2012. № 28 (226). С. 39–48.

18. Рассказова-Николаева С. А. Обучение профессиональному суждению. *Бухгалтерский учет*. 2007. № 17. С. 44–50.

19. Куцинська М. В. Аналіз сутності та існуючих видів креативного обліку. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 3. С. 895–898.

20. Баранов П. П. Креативный учет в контексте концепции достоверного и добросовестного взгляда: Pro et contra. *Международный бухгалтерский учет*. 2017. Т. 20. Вип. 1. С. 16–34.

21. Легенчук С. Ф. Креативний облік в національній системі бухгалтерського обліку. Теорія та методологія бухгалтерського обліку, контролю і аналізу : міжнар. зб. наук. праць. 2009. Вип. 2 (14). С. 88–101.

22. Олійник С. О. Роль креативного обліку та його прояви. *Науковий огляд*. 2018. № 7 (50). С. 6–13.

23. Устинова Я. И. Креативный учет: быть или не быть? *Международный бухгалтерский учет*. 2018. Т. 21. № 5. С. 502–519. DOI: <https://doi.org/10.24891/ia.21.5.502>.

24. Михайлова Г. В., Горлова Е. Б. Этические аспекты современных бухгалтерских проблем. *Бухгалтерский учет в издательстве и полиграфии*. 2016. № 3. С. 10–21.

25. Кубік В. Д., Обнявко О. В. *Етичний аспект застосування облікової політики підприємства*. International scientific conference «Anti-crisis management: state, region, enterprise»: Conference proceedings, Part III, November, 17th, 2017. Le Mans, France: Baltija Publishing. Pp. 74–77.

26. Воронова Е. Ю. Исламская модель бухгалтерского учета: социальные, этические и духовные аспекты развития. *Учет. Анализ. Аудит*. 2017. № 4. С. 93–98.

27. Давыдова О. А. Профессиональное суждение как элемент системы нормативного регулирования бухгалтерского учета. *Дискуссия*. 2017. № 10 (84). С. 16–22.

References

1. Akatyeva, M. D. (2017). Neobhodimye umeniya glavnogo bukhgaltera: organizatsionnye i raschetnye aspekty [Necessary skills of chief accountant: organizational and estimated aspects], *Buhgalterskiy uchet v izdatelstve i poligrafii – Accounting in publishing and printing industry*, 3, 29–37 [in Russian]

2. Butynets, F. F., Voinalovych, O. P. (2009). *Orhanizatsiia bukhgalterskoho obliku [Organization of accounting]*, Zhytomyr: Ruta, 528 s. [in Ukrainian]

3. Ruzmaikina, I. V. (2010). Oblikova polityka yak skladova zahalnoi stratehii upravlinnia pidpriemstvom [Accounting policy as a component of the overall enterprise management strategy], *Ekonomist*, 5 (283), 36–41 [in Ukrainian]

4. Valuev, B., Drozdova, E. (2012). Uchetnaya politika predpriyatiya: spornost iskhodnoy kontseptsii [Enterprise accounting policy: controversial initial concept], *Ekonomist*, 7, 58–62 [in Russian]

5. Valuev, B. I. (2012). *Sistema khozyaystvennogo ucheta v promyshlennosti: voprosy teorii i metodologii: monografiya [Economic accounting system in the industry: theory and methodology questions: monograph]*, Odessa: Palmira, 216 s. [in Russian]

6. Lokhanova, N. O. (2014). Oblikova polityka yak instrument upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu kompanii [Accounting policy as a tool for company's economic security managing], *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investment: practice and experience*, 11, 12–13 [in Ukrainian]

7. Kantaieva, O. V. (2013). Istorychni aspekty i suchasni pidkhody do rozhliadu znachennia kreatyvnoho obliku v Mizhnarodnykh standartakh finansovoi zvitnosti [Historical aspects and modern approaches to reviewing the value of creative accounting in International Financial Reporting Standards], *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy – Bulletin of Banking university of the National Bank of Ukraine*, 3 (18), 215–221 [in Ukrainian]

8. Sochynska-Sybirtseva, I. M. Povedinkovi aspekty upravlinskykh rishen [Behavioral aspects of management decisions], *Nauka, osvita, suspilstvo: realii, vyklyky, perspektyvy – Science, education, society: realities, challenges, prospects*, 146–148. Retrieved from: <http://jnos.donnu.edu.ua/article/download/6533/6565> [in Ukrainian]

9. Vysochan, O. S., Lutsiuk, I. V. (2017). Perspektyvy vidrozhennia bikheviorystychnykh pohliadiv na rozvytok obliku v Ukraini [Prospects for the revival of behavioral views on accounting development in Ukraine], *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu – Scientific bulletin of Kherson state university*, 24 (2), 118–122 [in Ukrainian]

10. Balashova, E. A. (2016). Eticheskoe povedenie bukhgaltera – osnova professionalnogo soznaniya [Accountant's ethical behavior is a basis of professional consciousness], *Sibirskiy torgovo-ekonomicheskii zhurnal – Siberian trade and economic journal*, 3 (24), 1–7 [in Russian]

11. Bychkova, S. M., Itygilova, E. Ju. (2011). *Etika professionalnogo bukhgaltera: ucheb. posob. po Programme podgotovki i attestatsii professionalnykh bukhgalterov [Professional accountant ethics]* / Pod red. S. M. Bychkovoy, 2-e izd., Moskva: BINFA, 160 s. [in Russian]

12. Ageev, A. *Tvorchestvo, ozarennoe idealami [Creativity, illuminated by ideals]*. Retrieved from: <http://www.odnako.org/magazine/material/tvorchestvo-ozarennoe-idealami> [in Russian]

13. Gordova, E. E. (2012). Ekonomicheskaya etika: prikladnoy i professionalnyy kharakter [Economic ethics: applied and professional character], *Sovremennye issledovaniya sotsialnykh problem – Modern studies of social problems*, 1 (09). Retrieved from: www.sisp.nkras.ru [in Russian]

14. *Mizhnarodnyi kodeks etyky profesiinykh bukhgalteriv [International Code for professional accountants]*. Retrieved from: <https://www.pabu.com.ua/ua/mediacentr-3/profesiini-novyny/1199-novyi-kodeks-etyky-profesiinykh-bukhhalteriv-nabuv-chynnosti> [in Ukrainian]

15. Petrenko, N. I., Stoliarenko, O. M. (2014). Sotsialno-psykholohichni aspekty bukhgalterskoi profesii yak odyn iz faktoriv vplyvu na realizatsiiu pryntsypu bezperernosti [Socio-psychological aspects of

accounting profession as one of the factors influencing on the continuity principle implementation], *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu – Scientific bulletin of Kherson state university*, 9 (5), 236–239 [in Ukrainian]

16. Sokolov, Ya. V., Terentyeva, T. O. (2001). Professionalnoe suzhdenie bukhgaltera: itogi minuvshogo veka [The professional accountant judgment: outcome of the last century], *Bukhgalterskiy uchet – Accounting*, 12, 53–57 [in Russian]

17. Gubaydullina, A. R. (2012). Printsypy ucheta, opredelyayushchie primeneniye professionalnogo suzhdeniya bukhgaltera v usloviyakh perekhoda k Mezhdunarodnym standartam finansovoy otchetnosti [Accounting principles that determines of accountant professional judgment application in the conditions transition to International Financial Reporting Standards], *Mezhdunarodnyy bukhgalterskiy uchet – International accounting*, 28 (226), 39–48 [in Russian]

18. Rasskazova-Nikolaeva, S. A. (2007). Obuchenie professionalnomu suzhdeniyu [Professional judgment training], *Bukhgalterskiy uchet – Accounting*, 17, 44–50 [in Russian]

19. Kutsynska, M. V. (2015). Analiz sutnosti ta isnuuychikh vydiv kreatyvnoho obliku [Analysis of the essence and existing types of creative accounting], *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national problems of economy*, 3, 895–898 [in Ukrainian]

20. Baranov, P. P. (2017). Kreativnyy uchet v kontekste kontseptsii dostovernogo i dobrosovestnogo vzglyada: Pro et contra [Creative accounting in the context of a reliable and conscientious sight concept: Pro et contra], *Mezhdunarodnyy bukhgalterskiy uchet – International accounting*, 20 (1), 16–34 [in Russian]

21. Legenchuk, S. F. (2009). Kreatyvnyi oblik v natsionalnii systemi bukhgalterskoho obliku [Creative accounting in the national accounting system], *Teoriia ta metodolohiia bukhgalterskoho obliku, kontroliu i analizu – Theory and methodology of accounting, control and analysis*, 2 (14), 88–101 [in Ukrainian]

22. Oliinyk, S. O. (2018). Rol kreatyvnoho obliku ta yoho proiavy [The role of creative accounting and its manifestations], *Naukovyi ohliad – Scientific review*, 7 (50), 6–13 [in Ukrainian]

23. Ustinova, Ya. I. (2018). Kreativnyy uchet: byt ili ne byt? [Creative accounting: to be or not to be?], *Mezhdunarodnyy bukhgalterskiy uchet – International accounting*, 21, 5, 502–519. DOI: <https://doi.org/10.24891/ia.21.5.502> [in Russian]

24. Mikhaylova, G. V., Gorlova, E. B. (2016). Eticheskie aspekty sovremennykh bukhgalterskikh problem [Ethical aspects of modern accounting problems], *Bukhgalterskiy uchet v izdatelstve i poligrafii – Accounting in publishing and printing industry*, 3, 10–21 [in Russian]

25. Kubik, V. D., Obniavko, O. V. (2017). *Etychnyi aspekt zastosuvannia oblikovoi polityky pidpriemstva [Ethical aspect of enterprise's accounting policy applying]*, International scientific conference «Anti-crisis management: state, region, enterprise»: Conference proceedings, Part III, November 17th, 2017 Le Mans, France: Baltija Publishing, 74–77 [in Russian]

26. Voronova, E. Yu. (2017). Islamskaya model bukhgalterskogo ucheta: sotsialnye, eticheskie i dukhovnye aspekty razvitiya [Islamic accounting model: social, ethical and spiritual development aspects], *Uchet. Analiz. Audit – Accounting. Analysis. Audit*, 4, 93–98 [in Russian]

27. Davydova, O. A. (2017). Professionalnoe suzhdenie kak element sistemy normativnogo regulirovaniya bukhgalterskogo ucheta [Professional judgment as an element of a regulatory accounting system], *Diskussiya – Discussion*, 10 (84), 16–22 [in Russian]